

УДК 007 : 304 : 659.3

ПРОГНОЗ МАКБРАЙТА: ЧЕРЕЗ ТРИДЦЯТЬ РОКІВ

Світлана Виноградова, Галина Мельник

*Санкт-Петербурзький державний університет
Університетська наб., 7-9, Санкт-Петербург, 199034, Росія*

Стаття присвячена оцінці діяльності Комісії Макбрайда в ООН у 1980 р. і доповіді, пов'язаній з активізацією руху за новий, більш справедливий міжнародний інформаційний та комунікаційний устрій. У статті проаналізовано сучасний стан проблеми інформаційного обміну у світі.

Ключові слова: інформаційний розрив, інформаційно-комунікаційний процес, інформаційне суспільство, мас-медіа.

В останній третині ХХ ст. питання інформації та комунікації стали предметом пильної уваги з боку світової спільноти. Словосполучення «інформаційний вибух», «інформаційна війна», «інформаційний імперіалізм», «інформаційний вакуум» твердо ввійшли у політичний дискурс. З'явилося багато досліджень, які вивчали «гарячі точки» і «слабкі ланки» у міжнародних інформаційних процесах.

У 1980 р. на ХХІ сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (Белград) було представлено доповідь Комісії Макбрайда – політичного діяча Ірландії, правозахисника, лауреата Нобелівської премії миру 1974 р. Цей документ був опублікований під назвою «Багато голосів – один світ» [9]. Він ознайомив нас з розгорнутою інформаційно-комунікаційною картиною планети в 1970-их рр.. Експерти, які брали участь у роботі Комісії, виявили істотний дисбаланс у міжнародних потоках інформації, а також «інформаційний голод», властивий для країн і регіонів «третього світу».

У Доповіді було зроблено акцент на тих завданнях, які стоять перед світовим співтовариством: подолання нерівності в галузі інформації та комунікації, а також зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до вільного і більш збалансованого потоку інформації; усунення негативних ефектів монополізації і надконцентрації в означеній сфері, забезпечення свободи преси та плюралізму джерел і каналів інформації; підтримка розвинутими державами прагнення країн, що розвиваються, формувати та розвивати власні інформаційно-комунікаційні інфраструктури і вести підготовку кваліфікованих кадрів, здатних працювати на сучасному рівні; повага до культурної ідентичності всіх народів і права всіх націй інформувати світову спільноту про свої інтереси, сподівання, соціальні і культурні цінності [7]. Комісія прийшла до висновку про необхідність здійснення обміну інформацією на основі визнання

принципів суверенітету, рівності, невтручання у внутрішні справи інших держав.

Діяльність Комісії Макбрайда була пов'язана з активізацією руху за новий, більш справедливий міжнародний інформаційний та комунікаційний устрій (НМІКУ, або НМІУ). Багато ідей руху знайшли відображення в «Декларації про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і в боротьбу проти апартеїду та підбурювання до війни» (ЮНЕСКО, 1978 р.). Її своєрідним антиподом стала Таллуарська декларація (міжнародна конференція «Голос свободи», Франція, Таллуар, 1981 р.). Прихильники Декларації 1978 р. звинувачували Захід у нав'язуванні світові одностороннього потоку інформації, яку отримують, виробляють і розповсюджують крупні медіа-монополії. Ті, хто підписав Таллуарську декларацію, вважали, що НМІУ підтримує прагнення авторитарних і тоталітарних режимів встановити державний контроль над засобами масової інформації у світовому масштабі.

Доповідь Макбрайда, яка отримала глобальний резонанс, викликала неоднозначні оцінки. Цій ґрунтовній праці закидали суперечливість, яку породжували відмінності у дослідницьких та ідеологічних підходах її авторів і укладачів до досліджуваних проблем. Так, незважаючи на те, що Радянський Союз підтримував НМІУ і високо оцінював діяльність Комісії, а також на заслуги самого Шона Макбрайда, удостоєного в 1977 р. Ленінської премії миру, представник СРСР у Комісії С. Лосєв (тодішній Генеральний директор ТАСС) зробив дуже багато поправок до Доповіді, маючи на меті – протиставити доктрині «вільного потоку» (free flow of information) принцип невтручання у внутрішню інформаційну політику (і тим самим зупинити «пропаганду західного способу життя» міжнародними американськими радіостанціями).

Дискусії навколо доповіді Комісії були спровоковані проблемою зростаючого протистояння по вектору «Північ – Південь», «Захід – Схід», яке обумовлювалося такими факторами: а) невідповідність у рівні розвитку інформаційних технологій між розвинутими країнами Заходу і їх південними колоніями, б) незбалансованість руху інформації; в) існування двох інформаційних таборів, що протистояли один одному, – західноєвропейського з його колоніями і СРСР з країнами соціалістичного табору, г) антиколоніальний рух у країнах Африки, Південно-Східної Азії. «Інформаційно-політичний поділ світу в 20 ст. мав полярний і груповий характер, а в кожній групі існували домінуючі держави, які формували інформаційну політику в регіоні в цілому» [3].

Події останніх десятиліть ХХ ст. призвели до того, що риторика прихильників НМІУ пішла на спад. У 1989 р. на 25 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО було прийнято «нову стратегію комунікації», що акцентувала увагу не так на збалансованому обміні інформацією, як на забезпеченні свободи слова і свободи друку. На думку низки дослідників, містком між НМІУ і «ною стратегією» стала Міжнародна програма розвитку комунікації – МПРК (IPDC). Передбачалося, що її реалізація зможе допомогти країнам, що розвиваються, звільнитися від зовнішнього інформаційного та культурного панування шляхом зміцнення власних комунікаційних інфраструктур.

Незважаючи на те, що з часу виходу у світ Доповіді «Багато голосів –

один світ» система міжнародних відносин зазнала суттєвих змін, цей документ періодично «перечитували» і його переконані прихильники, і непримиренні супротивники, які вважали діяльність Комісії сізифовою працею, що була спрямована на відродження теорії соціальної відповідальності та на пригнічення інформаційних потреб особистості. Так, Е. Макфрлейн не без іронії перейменував Доповідь, заявивши, що їй більше личить назва «Багато світів, один голос» [10]. На початку 1990-х рр. багато вчених зацікавилася тим, наскільки «спрацювали» висновки і прогнози, що вміщувала Доповідь Комісії, через 10 років після її публікації.

Відомий міжнародний аналітичний журнал комунікативістів «Газетт» (International Communication Gazette) опублікував у 1992 р. кілька статей, присвячених Доповіді Комісії [1, с.25–28, с.46–48]. С. Бім прийшла до висновку, що інформаційно-комунікаційна оснащеність регіонів, які до того часу відставали, загалом покращилася. У них збільшилася, хоч і несуттєво, кількість газет, зросло число радіоприймачів і телевізорів. Проте інформаційно-комунікаційний розвиток низки регіонів світу в 1980-і рр. й далі продовжував носити наздоганяючий характер, а розрив між інформаційно багатими та інформаційно бідними країнами скоротився лише на кілька дюймів [6, 119, 128–129.]. Докладний аналіз проблем МПРК, який провела Дж. Е. Енгстрем, змусив задуматися над тим, чи зможе ця програма, вийшовши з дитячого віку, а також наступні проекти, повною мірою підтримати країни, які потребують фінансової підтримки своїх інформаційно-комунікаційних систем [8, 169–191].

Один з опонентів Доповіді – Л. Р. Сассман, досліджуючи Рух Макбрайда, висловив цікаві припущення. Розцінюючи Декларацію 1978 р. і Доповідь Комісії Макбрайда як пік кампанії на підтримку нового інформаційного устрою, він запропонував з'ясувати «гегелівську діалектику» подій, які передували роботі Комісії і які слідували після неї: «Старий устрій» (Теза, чи панування Заходу) з 1946 по 1976, старий «новий устрій» (Антитеза, або виклик Неприєднання і Радянського Союзу) з 1976 по 1989, і новий «Новий Устрій» (Синтез, настання ери ISDN)» [13, 81]. Саме ISDN (Integrated Services Digital Network) – цифрову мережу з інтеграцією обслуговування, яка давала можливість об'єднати послуги телефонного зв'язку та обміну даними, Л. Р. Сассман розглядав як необхідну умову для розгортання потоку інформації, вільного від цензури. Щоправда, із застереженням: на думку цього дослідника, масовізація інформаційних зв'язків навіює думку про антиутопію Дж. Орвелла. Проте єдність конкуренції, державного регулювання та розмаїття засобів інформації, що перебувають у руках громадян, як вважав Л. Р. Сассман, зможуть завадити монополізації в різних її формах [13].

Невипадково Доповідь Макбрайда продовжувала цікавити медіазнавців і через двадцять років – на межі тисячоліть, коли втілення концепцій інформаційного суспільства в життя надало нових рис інформаційно-комунікаційним процесам. Питання, як досягнути справжнього багатоголосся в умовах глобалізації, не втратило своєї актуальності [1, 25–28]. Петербурзький професор С.А. Михайлов зазначив: «У зв'язку з тим, що народжується «ера мультимедіа», ЮНЕСКО надає міжнародному співтовариству арену, де можуть бути випробувані можливості і дієвість нових засобів комунікації та нових інформаційних технологій» [5].

У 1999 р. вийшла друком колективна монографія «До справедливості в

глобальній комунікації: Макбрайд сьогодні» [16]. За словами відомого фінського вченого К. Норденстренга, перспективи глобального інформаційного суспільства не тільки не поставили хрест на дебатах про НМІУ, але й вдихнули у них нове життя: «Термінологія і риторика змінюються, але суть проблеми великою мірою залишиться незмінною і буде доповнена новими компонентами технологічного і соціального характеру. Майбутнє, яке формується в умовах зростаючої надконцентрації мас-медіа, з одного боку, і культурної балканізації, з іншого, чудово відобразилось у назві першої публікації матеріалів Круглого столу Макбрайда: «Мало голосів, багато світів»» [13, 263].

Для того, щоб у XXI ст. не повторився виток історії, який називався культурною безгласою більшості, вчені рекомендували виходити з того, що множинність голосів у глобальному інформаційному концерті потребує плюралізму доступу до мас-медіа.

М. Тегранян – один із авторів згаданої монографії писав, що існуючі системи контролю над ЗМІ (державна, комерційна, громадська) не можуть самі – кожна окремо – забезпечити реалізацію такого плюралізму. Він вболівав не тільки за продовження діалогу «Північ – Південь» стосовно питань міжнародних інформаційних обмінів, а й за розгортання діалогу між усіма учасниками міжнародних відносин. Великі надії покладав автор на міжнародні неурядові організації (МНУО), що виражають, на його думку, розмаїття сьогоденного світу. НМІКУ, згідно з М. Теграняном, можна визначити як «мережу інформаційних мереж» між структурами, що формують громадянське суспільство на глобальному рівні, як міст, перекинутий від державних акторів до недержавних, від периферії до центру, з метою боротьби з насильством і бідністю [15, 23–63].

Після розпаду СРСР, здобуття суверенітету низкою країн, появою нових держав твориться новий інтегрований ринок, який пропонує мультимедійні послуги, мережеве обслуговування. Світ перестав бути біполярним і, водночас, став більш взаємозалежним і складним. Держави проголошують нову політику, що забезпечує вільний доступ до сучасних комунікаційних систем.

Новим кроком до розширення кордонів цього ринку стала Директива Ради Європи про транскордонне телебачення (3 жовтня 1989 р.), спрямована на забезпечення вільної циркуляції телевізійних програм на території Європейського Союзу та лібералізації медіаринку.

На початку нового століття міжнародне співтовариство знову висловило стурбованість загрозами, пов'язаними з інформаційним дисбалансом на нашій планеті, а також з характером сучасного інформаційного протиборства. Важливим етапом в осмисленні проблем глобальних і регіональних інформаційно-комунікаційних процесів стане «Окинавська Хартія Глобального Інформаційного Суспільства» (22 липня 2000 р.), яку прийняли лідери «Великої Вісімки». Хартія стала закликом до всіх – і в державному, і в приватному секторах – ліквідувати міжнародний розрив у галузі інформації знань. У цьому документі інформаційно-комунікаційні технології розглядалися як стимул до розвитку світової економіки, спрямованої на поліпшення суспільного добробуту.

У цей період посилюється вплив міжнародних організацій, ТНК–ТНБ на процес глобалізації світового інформаційного простору. Держави перестають бути єдиними учасниками сучасної міжнародної взаємодії. Крім них, на

політичному полі починають діяти недержавні міжнародні структури – неурядові організації (НУО), міжурядові інститути (ООН, НАТО, ОБСЄ) і транснаціональні корпорації (ТНК), а також національні засоби масової інформації, які щораз активніше втручаються у світові політичні процеси.

Відбувається концентрація власності в медійній сфері, укрупнення компаній із включенням до них позамедійних підрозділів. Низка періодичних видань, які належать великим медіакорпораціям, поширюються великими тиражами за кордоном у багатьох країнах світу (наприклад, американські газети «International Herald Tribune», «USA Today», «Wall Street Journal», англійська «Financial Times», французька «Le Monde», німецька «Frankfurter Allgemeine Zeitung», журнали «Time», «Newsweek», «Reader's Digest» (США) та інші. Частина з них має закордонні версії, нерідко – місцевими мовами, адаптованими до особливостей аудиторії). Цей процес немалою мірою спровокував культурну «транснаціоналізацію».

У цьому контексті закономірним є резонанс, який викликала у наукових колах дата – тридцятиріччя Доповіді Макбрайда. Як приклад наведемо міжнародний колоквиум, присвячений питанням взаємозв'язку комунікації і соціальних змін в Африці, який пройшов у Греноблі під назвою «30 років після Доповіді Макбрайда». Серед публікацій колоквиуму привертає увагу виступ К. Норденстренга. Реконструюючи історію «великої суперечки» в царині мас-медіа, дослідник розкриває особливості її сучасного перебігу. На думку К. Норденстренга, новий, п'ятий, етап дебатів включає в себе останні двадцять років (1991–2010 рр.), і ключовим поняттям у його характеристиці є поняття глобалізації. Еволюція уявлень про сьогодення та майбутнє «незалежних і плюралістичних медіа» була пов'язана з проведенням Круглих Столів Макбрайда, організацією регіональних конференцій ЮНЕСКО, з роботою Всесвітньої комісії з культури і розвитку (ООН) і Всесвітнього Саміту з інформаційного суспільства (Женева, 2003 і Туніс, 2005). К. Норденстренг нагадує, що сам термін НМІУ фактично вийшов з ужитку, однак у загальних рисах зміст цього поняття зберігся. Його неминуча сучасна модифікація пов'язана зі змінами в соціальній і технологічній сферах. При розгляді бюджету різних підрозділів ЮНЕСКО, в тому числі сектора інформації та комунікації, організація виходила з двох найважливіших принципів. Це забезпечення свободи слова та інформації, а також створення можливостей для всезагального доступу до знань та інформації [4].

Таким чином, Доповідь Комісії Ш. Макбрайда про наслідки нерівномірності в обміні інформацією актуальна також в умовах, коли змінюється геополітична карта світу. Час підтвердив значущість Доповіді Макбрайда не тільки як історичного свідчення, що дозволило глибше пізнати час, який зумовив його появу, але і як свого роду прогноз розвитку інформаційних процесів у сучасному світі.

Інтенсивний розвиток нових інформаційних та телекомунікаційних технологій надає принципово нової якості транскордонному інформаційному обмінові і стає рушійною силою економічних, соціальних змін у світі [6]. І сьогодні спостерігаємо збільшення й поза тим великого технологічного розриву між розвинутими країнами та рештою світу, що є головним бар'єром на шляху до становлення глобального інформаційного суспільства. Крім цього, досі існують проблеми етнічних, релігійних та ідеологічних відмінностей людей,

оскільки «формування геополітичного простору зумовлене не тільки строго об'єктивними умовами і факторами (розмір території держав, особливості їх географічного положення, природно-ресурсний, демографічний, екологічний, військовий потенціали і т.д.), а й станом духа народів і націй, які населяють простір певних держав» [11].

Домінантне становище на світовому інформаційному ринку посідають мегакомпанії, створені за типом вертикальної інтеграції: America Online – Time Warner, Walt Disney Co, Vivendi Universal Viacom, Bertelsmann, News Corporation та інші. За даними журналу Fortune, перелічені компанії входять до списку 500 провідних глобальних корпорацій світу [17]. Групу не таких великих, проте впливових, постачальників інформації складають Washington Post, Bloomberg, Reuters, BBC, New York Times, Dow Jones & Co та багато інших. Новини цих компаній широко розповсюджуються по всьому світі.

Основними постачальниками новин є світові інформаційні агентства (Reuters, CNN, BBC World Service, Financial Times, Associated Press, BBC World, Voice of America, Euronews, Deutsche Welle, USA Today, France Press, Інтерфакс, Al-Jazeera). Глобальні телемережі новин зосереджені в розвинутих країнах, переважно у Сполучених Штатах Америки, Великобританії, Німеччині та Франції.

Теоретичні суперечки довкола теорії «вільного потоку інформації» та концепції нового міжнародного інформаційного устрою свідчать про те, що загалом умови функціонування потоків та інформаційного обміну і сьогодні далекі до збалансованості. У багатьох міжнародних документах згадується про цифровий розкол, який свідчить про технологічне й економічне відставання в планетарному масштабі (цифрова революція відбулася лише в США, Японії і Західній Європі). Проте експерти трактують його ширше: це розкол глобальної карти розвитку ІКТ на національні та локальні моделі. Саме по собі питання про відставання не може бути осмислене без спроби зрозуміти і виділити ці національні особливості [2].

Зокрема, дослідники ЗМІ висувують такі положення медіаімперіалізму, спровоковані ефектами глобалізації:

- глобальні медіа сприяють, радше, узалежненню, ніж надають можливості для економічного зростання національних ЗМІ;
- незбалансований потік контенту ЗМІ руйнує культурну автономію або затримує її розвиток;
- новинний дисбаланс підсилює світову могутність великих і процвітаючих країн-постачальників новин і перешкоджає зміцненню національної ідентичності;
- глобальні медіапотоки ведуть до культурної гомогенізації і синхронізації культур, виділяючи домінуючу форму культури, яка не має зв'язку з реальним життям більшості людей [6].

Експерти відзначають, що з Півдня на Північ рухається доволі убогий потік новин, бідний у змістовому плані. Така ситуація поки що триває, однак з'явилися й тенденції, які вказують на зміни у зв'язку з експансією Інтернету. Геополітичний переділ світу, глобалізація світової економіки, переоцінка ідеологічних цінностей, розвиток комунікаційних технологій – все це в сукупності створило сучасну систему міжнародного інформаційного обміну, яка знову потребує переоцінки.

Список використаної літератури

1. Виноградова С. М. Прогноз Макбрайда: двадцать лет спустя // Рабочие тетради по компаративистике. Современная международная компаративистика в социальных и гуманитарных науках. Вып.5–6. СПб., 2002. С.25–28. С.46–48.
2. Кирия И. В. Информационное общество. 2003. Вып. 5. Р. 47–54.
3. Мамыш Н. О. Международная коммуникация. Минск, БелГУ, 2011 [Электронный ресурс] <http://www.ffsn.bsu.by/ffsn.files/caf/k-sk/sk-doc/kl-doc/klmezdkommamish.pdf>.
4. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 11.
5. Михайлов С.А. Современная зарубежная журналистика: правила и парадоксы. СПб.: Изд-во Михайлова/ 2002 [Электронный ресурс] <http://evartist.narod.ru/text3/94.htm/>.
6. Орлова В. В. Глобальные телесети новостей на информационном рынке. М.: Изд-во. «РИП-холдинг», 2003 [Электронный ресурс] <http://www.textfighter.org/text5/70.php>
7. Veam S. Surveying the territory: re-examining MacBride and theories of development //International Communication Gazette. 1992 . October. № 50. P.119, 128–129.
8. Daly J. McBride and the New World Information Order // <http://gsed.wordpress.com/2008/03/29/mcbride-and-the-new-world-information-order/>.
9. Engstrom J. A. The International Programme for the Development of Communication: A decade of infancy // International Communication Gazette. 1992 . October. №50. P. 169–191.
10. MacBride, S. et al. Many Voices, One World. Report by International Commission for the Study of Communication Problems. Paris: UNESCO. 1980.
11. Macfarlane A. Many worlds, One voice: the Macbride comission – a study in irony// Caejac Journal. Vol. 2. 1987–1988. P. 37, 38–40.
12. Nordenstreng K. MacBride Report as a Culmination of NWICO // Communication et changement social en Afrique – 2. 30 ans apres le rapportr Mc Bride [Electronic Resource] [http:// w3.u-genoble3.fr/les_engeux/pageshtml/art2010-supplementF.html](http://w3.u-genoble3.fr/les_engeux/pageshtml/art2010-supplementF.html)
13. Nordenstreng K. The Context: Great Media Debate //Op.cit. P.263.
14. Sussman L. R. The MacBride Movement: Old “New Order leads to the new// International Communication Gazette.1992. October. № 50. P. 81.
15. Tehranian M. Where is the New World Order? At the End of history or a Clash of Civilizations?// Op.cit. P.23–63.
16. Vincent, R. C., Nordenstreng, K., & Traber, M. (Eds.) Toward equity in global communication: MacBride update. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999.
17. Top 500 Global Companies // Fortune– 2002. – July [Electronic Resource] // www.fortune.com.

MacBRIDE PROGNOSIS: THIRTY YEARS LATER

**Vynogradova Svitlana
Melynk Halyna**

*Saint-Petersburg State University
University wh., 7-9, Saint-Peterburg, 199034, Russia*

Article evaluates the activities of the Commission MacBride at the UN in 1980 and report related to the intensification of the movement for a new, more equitable international information and communication order. The article examines the current state of information exchange in the world.

Keywords: information gap, information and communication processes, information society, mass media.

ПРОГНОЗ МАКБРАЙДА: ТРИДЦАТЬ ЛЕТ СПУСТЯ

**Виноградова Светлана
Мельник Галина**

*Санкт-Петербургский государственный университет
Университетская наб., 7-9, Санкт-Петербург, 199034, Россия*

Статья посвящена оценке деятельности Комиссии Макбрайда в ООН в 1980 г. и доклада, связанной с активизацией движения за новый, более справедливый международный информационный и коммуникационный устройство. В статье проанализировано современное состояние проблемы информационного обмена в мире.

Ключевые слова: информационный разрыв, информационно-коммуникационный процесс, информационное общество, масс-медиа.

*Стаття надіслана до редколегії 23.12.11
Прийнята до друку 10.01.12*